

Tilastokeskus

Tekijä	Päiväys	Nro
Hannele Sauli Jussi Melkas Anja Ahola 90-17341	15.12.1986	105

ELINOLOTUTKIMUS 1986

EL086:n käynnistysseminaarin
23.10.1985 yleisalustukset ja
selostus EL086:n pääpiirteistä.

Apulaisprofessori Hannu Uusitalo,
Kauppakorkeakoulu:
Hyvinvoinnin ja elinolojen kriisikohdat
lähitulevaisuuden Suomessa

Assistentti Timo Tanninen, Nordplan:
Hyvinvoinnin ja elinolojen tutkimisen
mahdollisuuksista ja rajoista

Selostus EL086:n pääpiirteistä

JOHDANTO

Tilastokeskus järjesti 23.10.1985 Espoon Keilaniemessä seminaarin nimeltä 'Elinolot ja ihmisten suhteet'. Seminaari järjestettiin vuoden 1986 elinolo-tutkimuksen käynnistämiseksi. Tilaisuuden tarkoituksena oli, että siellä Tilastokeskus esittelee aikeitaan ja siihenastisia suunnittelun lähtökohtiaan ja että elinoloja koskevien tietojen tarvitsijat saisivat siellä tilaisuuden esittää kannanottojaan, kritiikkiään ja ehdotuksiaan sekä ilmaista tiedon tarpeitaan.

Seminaarissa oli läsnä yli 70 henkeä. Yleisalustusten lisäksi seminaari työskenteli kolmessa työryhmässä. Työryhmäkeskusteluissa tuotiin esille tiedon tarpeita, ideoita ja ehdotuksia ELO86:n suunnittelijoiden huomioon otettavaksi.

Seminaarin jälkeen Tilastokeskuksen projektiryhmä muokkasi tutkimuksen haastattelulomakkeen I version, joka lähetettiin kaikille seminaarissa olleille. Saatujen kommenttien perusteella työtä jatkettiin. Lopullista lomaketta voi pyytää Tilastokeskuksesta.

Tämän muistion ilmestyessä tietojen keruu ja käsittely on jo täydessä käynnissä. Julkaisemme selostuksen ELO86:n pääpiirteistä, josta ilmenee tutkimustekniset ratkaisut. Seminaarissa esiintuodut näkökohdat sekä I lomakeversiosta saatu palaute ovat vaikuttaneet näihin ratkaisuihin merkittävästi.

HYVINVOINNIN JA ELINOLOJEN KRIISIKOHDAT LÄHITULEVAISUUDEN SUOMESSA

Apulaisprofessori Hannu Uusitalo, Kauppakorkeakoulu

Tämä esitys koostuu pääasiassa uskon vahvistamisesta sekä tällaiseen esitykseen välttämättä kuuluvista pienistä piikeistä. En tarkastele hyvinvoinnin ja elinolojen kriisikohtia yleisesti, vaan sitä minkälaisia haasteita ne asettavat elinolotutkimukselle vai asettavatko minkäänlaisia. Tämä esitys ei pohdi, minkälaiseen kriisiin olemme ajautumassa, vaan enemmänkin minkälaisia implikaatioita elinolotutkimukselle on yleisemmästä yhteiskuntatieteilijöiden käymästä keskustelusta.

Kriisi-sana tarkoittaa käännteentekevää muutosta tai tärkeää taitekohtaa, ratkaisuvaihetta. Kysymys on siis siitä, onko hyvinvoinnin ja elinolojen kehityksessä tai ylipäättään yhteiskunnallisessa kehityksessä havaittavissa tällaista kriisiä. Ne, jotka ovat seuranneet viime vuosien yhteiskuntatieteellistä keskustelua, ovat helposti havainneet, että monet yhteiskuntatieteilijät näyttävät ajattelevan, että näin todella on asianlaita. Suomen kaltaiset pitkälle teollistuneet maat ovat jonkinlaisessa taitekohdassa, jossa entinen meno ei enää ole mahdollinen.

Puhutaan monenlaisista kriiseistä.

Puhutaan taloudellisesta kriisistä, 70-luvulla ilmenneestä uudesta tilanteesta, jossa yhtyivät hidas taloudellinen kasvu, nopea inflaatio ja korkea työttömyys. Tällä vuosikymmenellä tosin näyttää siltä, että inflaatiota on saatu hillityksi, mutta kenties työllisyyden ja taloudellisen kasvun kustannuksella. Käsittäakseni siis puhe taloudellisesta kriisistä on edelleen ajankohtainen.

Jotkut puhuvat arvojen nopeasta muutoksesta, jopa arvokumouksesta, jossa teollisen yhteiskunnan tehokkuutta, rationaalisuutta ja aineellisuutta korostavat arvot ovat nopeastikin syrjäytymässä henkisempien, pehmeämpien tai sosiaalisempien arvostusten tieltä.

Puhutaan työyhteiskunnan kriisistä ainakin kahdessa eri merkityksessä. Toinen niistä liittyy taloudelliseen kriisiin siinä merkityksessä, että palkkatyön vähentyessä sitä ei enää riitä kaikille. Toinen taas liittyy arvokumoukseen: sen mukaan työ

välstyy keskeisenä elämänsisältönä. Työn paino ihmisten elämässä pienenee verrattuna vapaa-aikaan tai muihin elämän sfääreihin. Puhutaan myös hyvinvointivaltion kriisistä, siitä miten tulonsiirtojen ja palvelujen rahoitusvaikeudet ovat kasvaneet, julkinen sektori toimii tehottomasti ja kansalaiset ovat menettäneet luottamuksensa valtion kykyyn ratkaista uusia ongelmia. Seurauksena tästä on syrjäytymistä, köyhyyden lisääntymistä ja yleensä sosiaalisten ongelmien kasvua.

Lopuksi puhutaan ympäristön kriisistä, siitä että elintason ja taloudellisen hyödyn tavoittelu aiheuttaa luonnolle tuhoa ja viime kädessä myös ihmiselle hyvinvoinnin uhkaa.

Monet uskovat todistavansa hyvin syvää yhteiskunnallista ja taloudellista murrosta, aikakauden vaihtumista toiseen, jossa entiset keinot eivät enää tepsii.

Osa heistä on optimisteja, jotka katsovat, että uuden aikakauden alkuun tosin sijoittuu samankaltaista kitinää kuin teollistumisen alkuvaiheeseen, mutta kunhan päästään todella uuden alkuun, ihmisille ja yhteiskunnalle avautuu ennennäkemättömät mahdollisuudet.

Osa taas on pessimistejä, jotka asettavat tietoyhteiskunnan toffleriaanisen vision vastapainoksi synkkiä ennustuksia siitä, miten yhteiskunta yhä syvenevästi joutuu kriisiin ja jakautuu kahteen luokkaan: tarpeellisiin ja tarpeettomiin ihmisiin.

On tietysti myös niitä, jotka tasapainolleivat näiden vaihtoehtojen välissä ja katsovat, että itse asiassa molemmat ennusteet voivat toteutua. Enemmistölle on ehkä luvassa ruusuisia tulevaisuudennäkymiä, mutta osa joutuu syrjäytetyksi yhä pahemmin.

Tietenkään kaikki eivät näe tällaisia kriisejä tai minkäänlaista käännekohtaa yhteiskunnallisessa kehityksessä. Monet näkevät nykyisen kehityksen tilapäisenä häiriönä, josta päästään takaisin entiselle uralle vähittäisten uudistusten tietä, ja kehottavat panemaan jäitä hattuun. Kylmäpäisyys on minunkin nähdäkseni paikallaan, mutta olen kuitenkin taipuvainen yhtymään Klaus Mäkelän sanoihin: "Voimme kysyä, kumpi on vaarallisempaa tyhmyyttä: käyrien ekstrapolointi, joka kuvittelee, että kaikki jatkuu ennallaan vai jonkin aikasarjan pikkunykäyksen julistaminen historialliseksi käänneeksi?"

Ainakaan yhteiskuntatieteilijä ei ilman muuta voi olettaa, että entinen meno jatkuu.

Selkeimmät hyvinvointia ja elinoloja koskevat johtopäätökset tai olettamukset sisältyvät käsitykseen taloudellisesta kriisistä ja hyvinvointivaltion kriisistä.

Ensiksi on mahdollista ajatella - mikä lienee hyvin yleinen ajattelutapa - että heikentynyt taloudellinen kehitys saa aikaan sen, ettei hyvinvoinnin lisäys ole enää tulevaisuudessa totutun kaltainen. Tavarat ja palvelukset eivät enää lisääny entiseen tahtiin, ja elintason nousu on siten alkaisempaa vähäisempää. Koska 50- ja 60-lukujen kapitalismin kulta-aika on takanapäin, meidän on lähivuosina tyytyminen entistä vähäisempään hyvinvoinnin lisäykseen, kenties jopa entiseen tasoon. Tämän ajatuksen lähtökohtana on monella tavoin kyseenalainen ja joka tapauksessa liian yksioikoinen käsitys, että taloudellinen kehitys, mitattuna esimerkiksi bruttokansantuotteen kasvulla tai muutoksella, ja elintaso ovat lineaarisessa, suoraviivaisessa suhteessa toisiinsa. Se olettaa, että taloudellinen kehitys heijastuu suoraan elinoloihin. Kriiseistä tässä tulkinnessa on kyse ainoastaan siinä mielessä, että meidän odotuksemme ovat liian suuria eikä tulevaisuus ole niiden mukainen. Odotuksia pitäisi justeerata hieman alaspäin.

Vakavammasta taloudellisen kriisin aiheuttamasta hyvinvointiongelmasta on mielestäni kyse siinä tapauksessa, että tuotannollisten työpaikkojen määrä alkaa vähentyä, kuten monet uskovat tulevaisuudessa tapahtuvan. Tämä lisää rakenteellista työttömyyttä entisestään. Ja vieläkin pahempaa on tässä katsannossa luvassa: informaatioyhteiskunta tarvitsee entistä vähemmän työvoimaa, ja ne ihmiset, joihin se ei tarvitse, joutuvat yhä pysyvämmiin syrjäytetyiksi. Sosiaalinen liikkuvuus syrjäytetyistä tarpeellisten A-kansalaisten joukkoon tulee yhä vaikeammaksi. Niillä jotka ovat informaatioyhteiskunnan oravanpyörässä mukana, menee pääsääntöisesti kuitenkin hyvin, kunhan vain ovat valmiit myymään sielunsa työlleen ja valjastamaan vapaa-aikansaakin työvoiman tehokkaaseen uusintamiseen. Toki tässäkin näkemyksessä on katsottu, että osa kurjista rutiniitöistä säilyy, mutta useimmat työtehtävät vaativat luovuutta, kulttuurista kompetenssia ja työlle täysin sydämin omistautumista. Jos tämän kanssa sattuu yhtäaikaan hyvinvointivaltion kriisi, se edelleen voimistaa näitä talouden piirissä syntyviä syrjäytymistendenssejä.

Hyvinvointivaltion kriisistä on viime vuosina puhuttu monessa eri mielessä, mutta tässä kiinnostaa erityisesti se reformimarginaalin tai uudistusvaran supistuminen, jonka katsotaan liittyvän taloudellisen kasvun hidastumiseen. Vaikka Suomessa ei toistaiseksi ole suoranaisesti leikattu sosiaaliturvaa ja palveluja, on selvää, että 70-luvun lopulle jatkunut hyvinvointivaltion voimakas laajenemiskausi on takanapäin. Toisaalta taloudellisen kehityksen hitaus on lisännyt sosiaalipolitiikan tarvetta, ja samaan suuntaan vaikuttaa mm. väestön vanheneminen. On hyvin mahdollista, että suhteessa tarpeisiin suomalainenkin hyvinvointivaltio on viime vuosien aikana taantunut. Tosin tätä asiaa on aika hankala mitata. Tämän lisäksi on esitetty, että sosiaalipolitiikka on keskiluokkaistunut eli eniten apua tarvitsevat jäävät yhä useammin sen ulkopuolelle. Näin ollen sosiaalipolitiikan katsotaan oikeastaan olevan avuton lisääntyvän syrjäytymisen edessä. Se ei kykene hoitamaan edes syrjäytymisen oireita, saati sitten poistamaan syitä.

Arvokumousta tai arvojen muutosta koskevien väitteiden yhteys hyvinvointi- ja elinolotutkimukseen asettaa mielenkiintoisen ongelman arvojen ja hyvinvoinnin keskinäisestä suhteesta. Eikö arvojen muuttuminen materialistisista postmaterialistisiin merkitse sitä, että hyvinvoinnin käsitettä olisi veivattava samaan suuntaan? Tätäkö lienevät ajatelleet ELO 86:n suunnittelijat, kun haluavat painottaa tutkimusta sosiaaliin suhteisiin ja subjektiivisiin tyytymättömyyden kokemuksiin?

Tätä seminaaria varten kirjoitetusta taustapaperista voidaan lukea seuraavaa: "Toiseksi kulutustason nousu on vähentänyt aineellisten resurssien merkitystä ihmisten hyvinvoinnille ja elämän laatuun liittyvien tarpeiden merkitys ihmisten hyvinvoinnille on kasvanut." Tähän esitän kolme näkökohtaa.

Ensinnäkin arvojen muutosta koskeva empirinen näyttö on sängen heikkoa. En millään malta olla tässä lainaamatta Harold Wilensky'n skeptistä kommenttia kenties tunnetuimman arvokumouksen tutkijan Ronald Inglehartin tutkimuksesta "The Silent Revolution": "Inglehart's silent revolution is so silent that it is hardly visible in his data."

Toiseksi tuskin on kyse siitä, että materiaallinen hyvinvointi ja elinolot tai edes elintaso joutaisi romukoppaan, vaan pikemminkin siitä, että ne eivät yksin tyhjentävästi kuvaa hyvinvointia. Tässä ELO:n suunnittelijat ovat kai samoilla linjoilla.

Kolmas näkökohta on se, että jos on mitään perää käsityksissä taloudellisesta ja hyvinvointivaltion kriisistä, ne pikemminkin antavat aiheen olettaa, että lähitulevaisuudessa keskeiset hyvinvoinnin ongelmat ovat samoja kuin ennenkin: työn puutetta, toimeentulovaikeuksia, huonoja asumisololoja, syrjäytymistä.

Kaikille edellä kuvatuille diagnooseille yhteiskunnallisesta kehityksestä on ominaista ja elinolotutkimuksen kannalta keskeistä se, että ne ovat dynaamisia, jossakin määrin tulevaisuuteen orientoituneita. Ne kuvaavat ajassa tapahtuvia muutoksia: miten tähän on tultu ja mihin ollaan menossa. Elinolotutkimus puolestaan on yleensä asetelmaltaan staattinen. Se kuvaa etupäässä nykyisyyttä, yleensä muutaman vuoden takaista tilannetta ja parhaassakin tapauksessa jo tapahtunutta ajallista kehitystä. Se voi kuvata miten asiat ovat ja miten ne olivat ennen, mutta ei sitä mihin ollaan menossa.

Edellä esitetyt kehityksen tulkinnat nojaavat hypoteeseihin kehitystä muovaavista voimista, kausaalista vaikutuksista, eivätkä sisällä ainakaan kovin täsmällisiä väitteitä siitä, millaiset olot juuri nyt ovat. Elinolotutkimus puolestaan on kuitenkin voittopuolisesti kuvailevaa. Yhtäällä on tietoa elinoloista tiettyinä ajankohtana, parhaassa tapauksessa niiden muutoksista jostakin aikaisemmasta ajankohdasta. Toisaalla on enemmän tai vähemmän vankasti perusteltuja olettamuksia yhteiskunnallisen hyvinvoinnin muutokseen vaikuttavista voimista. Kysymys kuuluu: miten nämä voitaisiin saattaa lähemmäs toisiaan?

Tärkein keino tässä on nähdäkseni se, että elinolotutkimusta dynamisoidaan eli turvataan ajallisten vertailujen tekeminen. Suuri osa, ellei peräti valtaosa mielenkiintoisista elinoloista koskevista kysymyksistä koskee niiden muutosta. Onko suomalaisten terveydentila huonontunut vai parantunut? Ovatko työolot tulleet psyykkisesti rasittavammiksi? Ovatko tuloerot kasvaneet vai supistuneet? Onko köyhyys vähentynyt vai lisääntynyt? Ovatko perhesuhteet tiivistyneet vai löyhtyneet? Onko syrjäytymisen lisääntynyt? Onko liikkuvuus syrjäytyneistä sosiaalisesti täysipainoisesti elävien kirjoihin vaikeutunut?

Nämä ovat keskeisiä kysymyksiä, kun pohditaan yhteiskunnallisen kehityksen suuntaa, oli sitten taustana oleva diagnoosi mikä tahansa edellä esiin ottamistani. Näihin kysymyksiin voidaan kuitenkin

vastata ainoastaan, jos meillä on käytettävissä vähintään kahden eri ajankohdan mittaustulokset. Siitä syystä voimakkaasti korostan elinolututkimuksen jatkuvuutta ja pitkäjänteisyyttä. Sen yhteiskuntapoliittinen, ja väittäisin myös yhteiskuntateoreettinen merkitys kasvaa huomattavasti, jos ajalliset vertailut ovat mahdollisia.

Hieman tällaisen tutkimuksen yhteiskuntapoliittisesta ja teoreettisesta relevanssista. Aloitan viittaamalla pohjoismaisen hyvinvointitutkimuksen voimamiehen, Sten Johanssonin näkemykseen elinolututkimuksen tehtävistä. Johanssonin lähtökohtana on yksinkertainen tiedonsosiologinen havainto, että tieto on myös vallankäytön väline. On joidenkin etujen mukaista uskotella, että taloudellisen kasvun ja hyvinvoinnin välillä vallitsee lineaarinen riippuvuus. Toisaalta on joidenkin toisten etujen mukaista pyrkiä edistämään käsitystä, että hyvinvoinnin kehitys on taantumassa tai että hyvinvointivaltio on tavoitteessaan epäonnistunut. Yhteiskunnan tilaa ja sen kehitystä koskevat käsitykset helposti muotoutuvat valtapoliittisiksi kysymyksiksi. Tämä ei kuitenkaan ole mikään välttämätön asiantila. Moniin - ei tietenkään kaikkiin - elinoloja koskeviin kysymyksiin on olemassa oikea vastaus, ja niiden etsiminen on elinolututkimuksen tehtävä. En pidä onnellisena sitä, että elinolututkimuksen kulloisetkin painopisteet määräytyisivät yhteiskunnassa tietyllä hetkellä vallitsevista ideologisista suhdanteista tai mielipideilmastosta.

Ruotsalainen elinolututkimus osoittaa, miten mielipideilmasto tai ideologinen suhdanne helposti johtaa harhaisiin käsityksiin hyvinvoinnin tasosta, sen jakautumisesta ja ajallisesta kehityksestä. Vuoden 1968 elinolututkimus Ruotsissa, ensimmäinen laajamittainen tutkimus, herätti aikanaan tavattomasti huomiota sen takia, että tulokset osoittivat, että hyvinvointi-Ruotsissa oli yllättävän paljon eriarvoisuutta, matalapalkkaisuutta ja huonoissa elinoloissa asuvia ihmisiä. Kuva oli niin vahvasti vallitsevien käsitysten vastainen, että tutkimus yritettiin jopa keskeyttää.

Viime vuonna julkaistiin tutkimus, joka koski ruotsalaisten hyvinvoinnin kehitystä 1968 - 1981. Robert Eriksson, joka on tästä tutkimuksesta ollut pääasiassa vastuussa, luonnehtii joukkotiedotusvälineiden ja yleisen mielipideilmaston tarjoamaa kuvaa ruotsalaisen hyvinvoinnin kehityksestä seuraavasti: "Den ekonomiska tillväxten har stannat av, och därmed har fördelningskonflikterna skärpts

och de ekonomiska klyftorna ökat. Omsorgen och omvårdnad skjuts alltmer över från enskilda till stat och kommun. Det leder till att de sociala relationerna mellan människor försvagas och många lever isolerade och utan kontakt med andra människor. Fritiden utarmas, människor blir mindre aktiva och allt fler lever enbart som konsument. Politiskt har människor blivit passiva och utan skydd mot en allt mer allsmäktig statsmakt."

Tarkkakorvainen kuulija saattaa havaita tiettyjä yhtymäkohtia esitykseni alussa esitettyyn kriisidiagnoosiin. Mitä tämä tutkimus sitten osoitti? Todellakin eräissä suhteissa elinoloissa oli tapahtunut huonontumista. Työttömyys oli kasvanut, ja tietyissä perinteisesti hyvin toimeentulevissa ryhmissä - lähinnä Suomessa ylempiin toimihenkilöihin luettavissa - reaalitytulot olivat alentuneet. Kaiken kaikkiaan kuitenkin ruotsalaisten hyvinvointi oli noussut. Elintasoerot olivat pikemminkin supistuneet kuin kasvaneet. Tulos, samalla tavalla kuin ensimmäisenkin tutkimuksen tulos, oli selvässä ristiriidassa vallitsevan yleisen käsityksen ja mielipideilmaston kanssa. Johtopäätös on se, että elinolututkimuksella on paljon annettavaa ajankohtaiselle yhteiskuntapoliittiselle keskustelulle, mutta - tämä saattaa kuulostaa yllättävältä tai paradoksaaliselta - vain jos se pitää tähän keskusteluun hieman etäisyyttä eikä antaudu liiaksi sen vietäväksi.

Tästä johdun siihen, että ei ole syytä liiaksi kiinnittyä nyt ilmassa oleviin erilaisten ideologisten suhdanteiden, prognoosien ja hypoteesien liialliseen seurailuun, vaan niihin sisältyy vaaroja. Tutkimuksen pitkäjänteisyys ja jatkuvuus käršivät, koska ideologiset suhdanteet vaihtuvat nopeammin kuin todellisuus. ELO perustuu aika pitkälle pohjoismaisen hyvinvointitutkimuksen perinteeseen, ja tätä haluan rohkaista ja tukea. Mitä pitäisi tutkia? Pitää tutkia hyvinvointia ja siihen mitä hyvinvointi on, pitää etsiä vastausta etupäässä siitä vahvasta pohjoismaisesta perinteestä, jota jo 20 vuotta on kehitelty. Se ei tarkoita, että pitää pitäytyä vain siihen vanhaan, vaan on järkevää tutkimuksesta toiseen eri aikoina painottaa hieman erilaisia asioita, kunhan säilytetään se yhteinen ydin niin, että turvataan elinolututkimuksen relevanssi myös ajallisessa mielessä, ajallista kehitystä koskevien hypoteesien arvioinnissa.

HYVINVOINNIN JA ELINOLOJEN TUTKIMISEN MAHDOLLISUUKSISTA JA RAJOISTA

Assistentti Timo Tanninen, Nordplan-Pohjoismaiden yhteiskuntasuunnittelun laitos, Tukholma

Käsittelen tässä alustuksessani elinolojen mittaamiseen ja hyvinvoinnin tutkimukseen liittyviä teoreettisia ja metodisia kysymyksiä. Pyrin valaisemaan siitä, minkälaisia johtopäätöksiä voidaan tehdä vallitsevasta hyvinvoinnista, ihmisten elämästä ja elinoloista kansallisen survey-tutkimuksen pohjalta.

Katson välttämättömäksi käsitellä verrattain monia asiakokonaisuuksia ja joudun tekemään sen tiiviissä muodossa. Samoin oletan, että kuulijat hallitsevat tutkimusalueen perusterminologian. Haluan pohtia valideittien ongelmia, tutkimustyyppien tarvitsemia yhteiskuntateoreettista näkemystä, kommentoida hyvinvoinnin käsitteen sisältöä, ja nostaa esiin relevantteja tietoteoreettisia kysymyksiä sekä lopuksi esitellä vaihtoehtoisia tapoja tutkia ihmisten elinoloja ns. elämänmuoto-käsitteen puitteissa. Herätän ehkä paljon useampia kysymyksiä, kuin itse pystyn vastaamaan. Käsittääkseni moniin niistä ei olekaan yhtä ainoata, tieteellisesti perusteltua, oikeata vastausta.

On kuitenkin yksi kysymys, johon alustuksessani pyrin tietoisesti antamaan vastauksen: Onko hyvinvointi I = hyvinvointi II? Tässä ensimmäinen hyvinvointikäsite tarkoittaa yhteiskuntapolitiikan tavoitetta ja toinen ihmisten käsitystä hyvästä elämästä. Asetettua kysymystä voi kommentoida väitteellä, että se on epälooginen; eihän I voi olla sama kuin II. Mielestäni kysymys on kuitenkin relevantti, koska siinä tutkimustraditiossa, jota tarkastelemme, näillä käsitteillä katsotaan olevan yhteinen sisältö.

Elinolosuhdetutkimusten positivistinen tutkimustraditio

ELO-86 projektissa on kysymys (1) kansallisesta elinolosuhteiden kartoituksesta, joka perustuu edustavaan otokseen väestöstä. Tutkimuksen tarkoitus on kyetä tekemään johtopäätöksiä koko väestön elinolojen tilasta. Tutkimus tehdään (2) valtiollisesta tilauksesta ja suorittajana on eräs valtion keskusviranomaisista, Tilastokeskus. Tällöin tutkimukselta vaaditaan ns. yhteiskuntapoliittista relevanssia, eli tutkimuksen tuloksia tulee voida helposti soveltaa suoraan - eri viranomaisten toiminnassa ja politiikassa yhteiskunnallisia reformeja valmisteltaessa. Muissa pohjoismaissa tällaisia tutkimuksia on

perusteltu pääsääntöisesti yhtäältä sosiaali - ja työmarkkinapoliittisin tietotarpein (esim. Ruotsin ensimmäinen elintasotutkimus, ns. matalapalkkaselvitys) ja toisaalta alueellisen kehityksen seurannan tietotarpein (selvimmin Norjan ensimmäisessä vuoden 1974 elinolosuhdetiedustelussa).

Tutkimustavalla pyritään saamaan (3) kokonaiskäsitys elinoloista eli mahdollisimman monipuolinen kuva kansalaisten elämän eri puolista. Perinteisten materiaalistien resurssien lisäksi (esim. tulot) mitataan ja tutkitaan ns. hyvinvoinnin sosiaalisia komponentteja ja/tai vastaavia elinolojen aspekteja (asuminen, koulutus, työympäristö, yhteisyyssuhteet jne.) Tämän seminaarin taustapapereissa on esitelty ELD-86:n yhteydessä mittaamisessa käytettävät komponentit.

Tutkimustavan taustalla on (4) sopimuksenvarainen, normatiivinen, käsitteellinen viitekehys.¹ Elinolosuhde-käsitettä ei voi pitää tieteellisesti ja teoreettisesti perusteltuna käsitteenä.² Tämän on tuonut julki mm. Natalie Rogoff Ramsøy, joka perustelee väitettään sillä, että on paljon helpompi löytää erillisiä teorioita eri elinolosuhdetekijöiden taustalta, (mikä on eri tekijöiden sisäisen kehityksen logiikka) kuin muodostaa kattavaa ja pätevää väestön elinolojen muodostumista ja kehittymistä kosevaa teoriaa.

Mittausta varten elinolot on jaettu komponentteihin, joita jokaista vastaa joukko yksityiskohtaisempia indikaattoreita, jotka osin toimivat havantokäsitteinä ja osin suoraan haastattelukysymyksinä. Tiedonantajina toimivat yksilöt, joita haastatellaan em. periaatteiden mukaisesti laaditun standardisoidun haastattelulomakkeen avulla.

Tutkimustavan käsitteellinen viitekehys ja metodologinen perusajatus edustavat teknis-taloudellista rationalisuutta, johon palaan myöhemmin. Standardisointia ei edusta vain kiinteät vastausvaihtoehdot sisältävä kyselylomake, vaan koko teoreettinen rakennelma, joka johtaa siihen, että analyysissä kaikkien ihmisten elinoloja arvioidaan samanlaisesta yhdenmukaistetusta lähtökohdasta käsin. Koska teoreettisesti tutkimustradition piirissä ei ole pystytty osoittamaan eri

1) Ks. esim. Jon Ivar Elstad: Temaer omkring en generell sosial rapport. INAS. Rapport 83:6. Oslo 1983. Myös John Irvine et al.: Demystifying social statistics. Pluto Press, London 1979.

2) Natalie Rogoff Ramsøy: Studier av endring i levekår. Nordisk statistisk sekretariat. Tekniske rapporter nr. 24. Köpenhamn 1980.

osatekijöiden merkitystä elinolojen kokonaisuuden muodostumisen kannalta, niin kiertotieksi on muodostunut tapa käsitellä eri komponentteja analyysissä samanarvoisina (eli komponenttien painoarvo=1). Tämä näennäisesti mittaustekninen ratkaisu johtaa myöhemmin analyysissä eri ihmisten ja ihmisryhmien todellisen elämän tärkeinä pitämien tekijöiden merkityksen mitätöintiin. Analyysia ja tulkintoja ohjaavaksi tulee toimeksiatajan ja tutkijaryhmän "hyvän elämän käsitys", joka pakostakin edustaa viranomaisten toimenpitein muodostettavaa, kaikkia kansalaisia koskevaa, yhdemukaista käsitystä hyvinvoinnista yhteiskuntapolitiikan tavoitteena.

Edellä sanottu voidaan tiivistää teoreettisin termein seuraavalla tavalla: Tämän tutkimustradition piirissä muuttujavalinnan ja komponenttiajattelun takana on selvästi julkilausuttu pragmatismi. Muuttujavalintaa ja komponenttien muodostamista koskevaan kritiikkiin vastataan, että näinhän menetellään kaikkialla sekä idässä että lännessä. Yhteiskuntakuvan osalta tutkimustyyppi pohjautuu harmoniamalliin, idealistiseen käsitykseen yhteiskunnasta, jossa kansalaisryhmien välillä ei oleteta olevan perustavanlaatuisia ristiriitoja. Samoin ihmiselämän muodostumisen logiikan ja konkreettisten olosuhteiden ei katsota poikkeavan lähtökohdiltaan eri ihmisten ja väestöryhmien välillä. Tiedonantajina ihmiset asetetaan haastattelutilanteessa samalle viivalle: heidät esiinellistään, objektivoidaan. Ei oteta huomioon sitä, että ihmisen lämän muodostuminen ja jäsentyminen vaihtelee yksilöllisesti. Eri elinolosuhdetekijät ovat tärkeitä erilaisille ihmisryhmille.

Survey-tyyppien elinolosuhdetutkimus liikkuu puhtaasti positivistisen tutkimustradition piirissä. Positivismia voi tässä yhteydessä luonnehtia lyhyesti kahdella piirteellä: Se nojautuu yhteinäismetodologian vaatimukseen, jonka mukaisesti luontoa ja yhteiskuntaa (sekä inhimillistä käyttäytymistä) voidaan ja tulee tutkia samanlaisen metodologian avulla. Toiseksi sen edustama tietoteoreettinen näkemys tunnustaa vain havainnon kautta hankitulle kokemukselle tiedon arvon. Sellainen tieto, jota ei voi palauttaa aistihavaantoon, on sen mukaan pelkkää spekulaatiota.

Koska tiedonhankinta perustuu pelkästään yksilöiden antamaan tietoon, niin tutkimusta tehdään tämän individuaalistisen metodologian asettamien edellytysten puitteissa. Elinolosuhdetutkimukseen sovelletuna individualistisen metodologian suurin puute on se, että tutkimuksen tuloksena muodostettava kuva yhteiskunnasta perustuu ainoastaan yksilöiden välittämään tietoon. Tällä tavalla saadua yksipuolinen kuva

ja käsitys yhteiskunnasta: yhteiskuntaahan ei voi pelkäänsä palauttaa atomistisiin yksilöihin, jotka tosin ovat eräitä sen perustekijäitä.³ Esimerkiksi haastattelutietoita saatavista ammattia koskevien tietojen pohjalta muodostetaan kuva yhteiskunnassa vallitsevasta ammatti- ja elinkeinorakenteesta. Sellaiset tavanomaiset yksilöiden ominaisuuksia kuvaavat taustamuuttujat kuin sukupuoli, ikä, koulutus eivät niinkään ole ongelmallisia. Sensijaan jo asuinpaikkaa koskeva tiedon käyttäminen aggregoituna yhteiskunnan fyysistä asutusrakennetta tuottaa tiettyjä ongelmia. Tällöinhän tärkeät fyysisen ympäristön laadulliset tekijät joudutaan tyytymään muutamaan verrattain harvaan luokkaan. Esimerkiksi ruotsalaisessa elintasotutkimuksessa taustamuuttuja fyysinen ja alueellinen rakenne kuvataan neljän luokan avulla: suurkaupungit, keskisuuret kaupungit, pienet kaupungit ja maaseutu. Tällaisten kerkkeiden luokkien sisällä ihmisten fyysinen ympäristö ja toimintaympäristö vaihtelee suuresti.

Jos yhteiskunnasta muodostettu kuva perustuu vain pelkkään yksilötietouteen muodostuu käsityksestä yksipuolinen. Samalla tavalla kuva vallitsevasta hyvinvoinnin tasosta voi muodostua kovinkin vinoksi. Esimerkiksi Hannu Uusitalon referoimassa Robert Eriksonin ja Rune Abergin raportissa "Välfärd i förändring", joka kuvaa Ruotsin viimeisimmän vuoden 1984 elintasotutkimuksen tuloksia, todetaan yksilötietoihin perustuen kuinka hyvin maassa eletään ja hyvinvoinnin taso on yleisestä kritiikistä huolimatta kehittynyt koko ajan myönteisesti. Asumistaso on noussut, reaalitytulot ovat kehittyneet positiivisesti ja erilaiset hyvinvointi- ja sosiaalipalvelut ovat lisääntyneet.⁴ Individualistinen metodologia ja yksilöperustaiset tiedot eivät kuitenkaan tuo esille sitä tosiasiaa, että 1970-luvun puolivälistä lähtien huomattava osa ruotsalaisen yhteiskunnan hyvinvoinnin kasvusta on perustunut suureen valtiontalouden alijäämään, joka on rahoitettu räjähdysmäisesti kasvaneella ulkomaisella lainanotolla. Siis etukäteen ulosmitattu elintason kasvu ei ole perustunut reaalitaloudelliseen kehitykseen, vaan tämän päivän Ruotsin hyvinvointilaskua maksavat jälkipolvet lyhentäessään valtionvelkaa. Aiheellisesti voidaan siis kysyä, kuinka realitinen kuva yhteiskunnasta saadaan, jos johtopäätökset tutkimuksessa perustetaan yksinomaan individualistisen metodologian tuottamiin tietoihin.

3) Esimerkiksi **Herbert Marcuse**: Den endimensionella människan. 1969, s.179. **C.W.Mills**: Sociological imagination. 1970, s.78-79.

4) **Robert Erikson & Rune Aberg** (red): Välfärd i förändring. Levnadsvillkor i Sverige 1968-1981. Prisma, Stockholm 1984.

Tällaista sosiaalitalastollista elinolosuhteiden ja hyvinvoinnin tutkimustapaa koskeva kritiikki voidaan tiivistää muutamiin ydinkysymyksiin:⁵

- (1) Tutkimus keskittyy ainoastaan yksilöllisiin olosuhteisiin.
- (2) Huomio keskitetään kvantitatiivisesti mitattavaan ja laadulliset tekijät unohdetaan.
- (3) Komponenttilähestymistapa johtaa välttämättä ihmiselämässä vallitsevan sisäisen logiikan pirstoutumiseen ja eri tekijöiden välisten yhteyksien hämärtymiseen.

Yhteiskuntateorian tarve kansallisissa elinolosuhte- tutkimuksissa

Reliabiliteetti-käsite kuvaa mittaamisen luotettavuuteen liittyvää problematiikkaa. Sen avulla tarkkaillaan miten yhtäpitäviä tuloksia saavutetaan toistuvissa mittauksissa. Reliabiliteettiin vaikuttavia virheitä kasaantuu tutkimusprosessin eri vaiheissa. Näitä ongelmia varten on olemassa virhemarginaalia hahmottavia malleja ja testejä, jotka hallittaneen Tilastokeskuksessa.

Itse olen pohtinut enemmän validiteetin ongelmaa, eli miten mitattava tutkimuskohde käsitteellistetään, miten muuttujat valitaan: mitä mitataan ja miten. Elinolojen ja hyvinvoinnin tutkimisen yhteydessä validiteetti näin ymmärrettynä johtaa käsittäkseni havaitsemaan, että tällaisen tutkimuksen pohjaksi tarvitaan välttämättä yhteiskuntateoreettinen viitekehys: Mitkä ovat perustavanlaatuiset yhteiskunnalliset instituutiot? Mitkä ovat niiden keskinäiset suhteet? Miten yhteiskunta toimii ja kehittyy? Mitkä ovat kehitykseen vaikuttavia voimia? Jne. Erityisen tärkeää on hahmottaa, miten tällainen yhteiskunnallinen toiminta ja kehitys vaikuttavat kansalaisten elinolosuhteiden muodostumiseen.

Survey-tyypistä elinolosuhtetutkimusta ovat monet tutkijat kritisoineet.⁶ Teoreettisten pohdintojen yhteydessä hyvinvointitutkimukselle on asetettu monenlaisia vaatimuksia. Näissä kriittisissä kannanotoissa on todettu, että ollakseen hyvinvointitutkimusta tämäntyyppisen tutkimuksen tulee pystyä sanomaan jotakin (1) yhteiskunnan rakenteesta ja sen

5) Metoder till levevilkårsplanläggning. Planstyrelse/ Miljöministeriet, Köpenhamn 1984.

6) Ks. esim. **J.P. Roos**: Welfare Theory and Social Policy. A Study in Policy Science. Helsinki 1973.
Erik Büchert: Velfärd, levevilkår och livskvalitet. En teoretisk bidrag till levevilkårsforskningen. NordREFO 1981:3-4.

instituutioista; (2) valtiollisesta politiikasta ja sen seurauksista; (3) inhimillisestä käyttäytymisestä ja ihmisten arkielämästä sekä (4) tutkimuksen tulisi pystyä kuvaamaan, niitä prosesseja, jotka tuottavat yhteiskunnallista eriarvoisuutta.

Jos nämä kaikki asetetaan vaatimuksiksi toteutettavaksi ajatellulle tutkimusohjelmalle, niin sen läpivieminen osoittautunee varmasti mahdottomaksi. Mutta asetetut kysymykset ovat kuitenkin teoreettisesti niin tärkeitä, että ne tulisi huomioida jokaisen projektin yhteydessä ja niihin olisi otettava kantaa. Jos näin ei menetellä, niin hyvinvoinnin ja elinolojen tutkimisen yhteydessä niiden sisältö määritellään helposti vain kvantifioitavissa olevilla tekijöillä. Tutkimustuloksia käytetään sitten legitimoimaan vastaavatyypistä, aineellisia arvoja korostavaa yhteiskuntapolitiikkaa. Teoreettisesti tutkimus liikkuu kehässä eikä saa etäisyyttä kohteeseensa.

Koska tutkimustyyppiltä vaaditaan yhteiskuntapolitiitista relevanssia, niin helposti päädytään ajattelemaan, että kansalaisten hyvinvointi on harjoitetun yhteiskuntapolitiikan ja julkisten palvelujen tulosta. (Onhan elinolosuhdekomponenttien muodostamisen takana ajatus vastaavista valtiollisista keskusviranomaisista ja toimintasektoreista).⁷ Vaihtoehtoisesti voidaan ajatella, että yhteiskunnalliset perusprosessit ovat paljon merkittävimpiä tekijöitä kansalaisten elinolojen muodostumisessa ja kehittämisessä sekä siinä, minkä sisällön hyvinvointi saa.

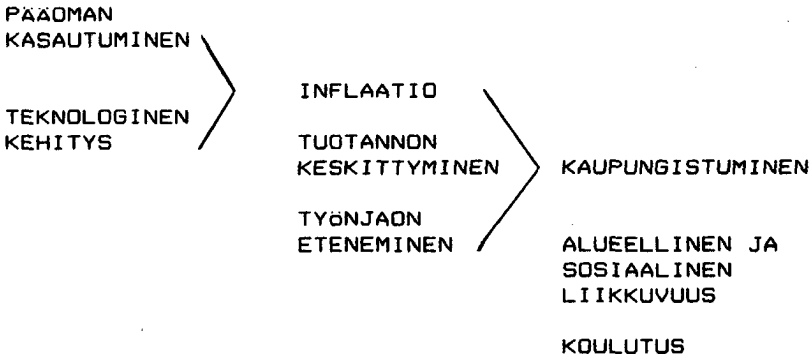
Tällöin on tietysti tärkeää täsmentää, mitä yhteiskunnallisilla prosesseilla tarkoitetaan. Prosessin käsitteen sinänsä on tyhjä kategoria, jos sille ei anneta materiaalista sisältöä. Eikä prosessi pelkästään muodostu siitä, että meillä on joukko saman asian tiloja kuvattuna eri ajankohtina. Analyyttisenä käsitteenä prosessin käsite edellyttää, että meillä on teoreettista ymmärrystä prosessin kohteen (sen materiaalsen sisällön) kehityslogikasta. Puhuttaessa yhteiskunnallisista prosesseista joudumme tällöin välttämättä nojautumaan jonkin yhteiskuntaa koskevan teorialaditioon.

Yhteiskuntatieteiden piirissä ei ole yhtä, yleisesti hyväksyttyä teoriaa, jonka avulla kaikki tutkijat kuvaaisivat yhteiskuntaa ja sen kehitystä. On olemassa kilpailevia teorioita ja laajuudeltaan eri asteisia teorioita, jotka pyrkivät kuvaamaan ja selittämään yhteiskuntaelämän eri osia. Olen omissa pohdinnoissani ottanut lähtökohdaksi materialistisen näkemyksen

7) Sten Johansson: Om levnadsnivåundersökningen. Allmänna Förlaget, Stockholm 1970.

yhteiskunnan kehityksestä ja yhteiskunnan tavasta toimia. Käytän sitä tässä heuristisena mallina, ajattelun apuvälineenä, eikä niinkään teoreettisena viitekehysenä, joka täytyisi empiirisellä tutkimuksella testata ja todentaa elinolosuhdetutkimuksen yhteydessä.

Materialistisen yhteiskuntateorian mukainen hahmotelma yhteiskunnallisista perusprosesseista

Onko teknologian kehittyminen pääoman kasautumisen alainen momentti vai itsenäinen prosessi, siitä mm. kiistellään marxilaisen tradition piirissä. Norjalainen taloushistoroitsija Jon Elster ja amerikkalainen maantieteilijä David Harvey⁸ mm. katsovat, että Marxin pahin virhe kapitalistisen yhteiskunnan kehitystä koskevilla arvioinneillaan oli ehkä se, että hän ei nähnyt teknologisen kehityksen omaehtoista roolia.

Näiden "ensimmäisen asteen" perusprosessien seurauksia voidaan ajatella olevan esimerkiksi inflaation, tuotannon keskittymisen ja työnjaon etenemisen. Elinolosuhteiden muodostumisen kannalta on inflaatio tärkeä tekijä, joka vaikuttaa varallisuuden uusjakoon ja tulonmuodostukseen yhteiskunnassa. Vastaavalla tavalla tuotannon keskittyminen vaikuttaa suuresti siihen, missä osissa valtakuntaa on työtilaisuuksia tarjolla, miten fyysistä ympäristöä ja infrastruktuuria rakennetaan ja minne asutus keskittyy. Tärkeä tekijä elinolosuhteiden muodostumisen kannalta on myös työnjaon eteneminen, joka jakaa uudelleen asemia työelämässä ja vaikuttaa palkanmuodos-

8) Jon Elster: Forklaring og dialektikk. Pax Forlag, Oslo 1979; Logic and Society. Contradictions and Possible Worlds. John Wiley & Sons, Chichester 1978. David Harvey: The Limits to Capital. Basil Blackwell, Oxford 1982.

tuksen kautta suoraan ihmisten käytettävissä oleviin materialisiin resursseihin.

Konkretisoitaessa prosessiajattelua edelleen "kolmannen asteen" prosesseihin lähestytään sellaisia kategorioita, joita perinteinen hyvinvointi ja elintasotutkimus on käyttänyt komponenttivalintojensa yhteydessä. Tässä kaupungistuminen, alueellinen ja sosiaalinen liikkuvuus ja koulutus on ymmärretty sosiaalisina prosesseina.

Norjalainen tutkija Natalie Rogoff Ramsøy on oman traditionsa (mittaavan sosiologian) piirissä soveltanut prosessiajattelua seuraavalla tavalla:²

E L I N O L O J I	
1	2
Ajankohta T	T
POIKKILEIKKAUS	MUUTOS
ELINO- OLOJEN TASO	Yhteiskunnan sosio-ekonomisen kehitystaso (?) 1. Historialliset tapahtumat 2. Julkiset toimenpiteet 3. Rakennemuutokset
ELINOLOJEN JAKA- UTUMI- NEN	(1) Väestöryhmittäiset ja -luokkaerot (2) Alueelliset erot (3) Sukupolvien väliset erot (4) Elämänvaiheesta johtuvat erot (5) Yksilöiden ympäristöerot 1. Viereisten jakautumätietojen muutos (1-5) 2. Yllämainittujen perustekijöiden spesifinen vaikutus 3. Muutokset väestön koostumuksessa (mitattuna taustamuuttujilla)

Ramsøy varustaa väitteensä, että elinolojen taso kuvaisi yhteiskunnan sosio-ekonomista kehitystaso, kysymysmerkillä. Tapahtuneen muutoksen seuraaminen edellyttää, että elinolojen jakautuminen väestön keskuudessa kuvataan ensin ajankohtana T1. Seuraavaksi vastaavat jakautumätiedot kuvataan ajankohtana T2. Ramsöyn mielestä tulee pyrkiä hallitsemaan teoreettisesti kehitykseen vaikuttavia perustavanlaatuisia tekijöitä: Mikä vaikutus historiallisilla tapahtumilla, julkisilla toimenpiteillä ja rakennemuutoksella on elinolojen kehittymiseen? Itse hän antaa joitakin esimerkkejä, miten prosessianalyysia voi tehdä yksilökohtaisiin tietoihin perustuen.

Hyvinvoinnin käsitteen sisältö

Aatehistoriallinen hyvinvoinnin käsitteen sisällön tarkastelu paljastaa, miten eri aikoina käsitys hyvän elämän sisällöstä on vaihdellut.

Antiikin aikana Platonille, Aristoteleelle ja heidän aikalaisilleen hyvän elämän ideaali kuvasi pyrkimystä korkeampaan sivistykseen elämän tavoitteena. Se oli sinänsä kovin elitistinen katsantokanta, koska tämän tavoitteen katsottiin koskevan vain vapaita kansalaisia. Nämä ns. vapaa miehet muodostivat tuskin kolmanneksen kaupunkivaltioiden väestöstä. Orjia, naisia ja lapsia tämä hyvän elämän käsitys ei koskenut.

Keskiajalla hyvän elämän ideaali taas oli voimakkaasti katolisen uskonnen ja kirkon määrittelemään. Vallallollut ajattelutapa korosti, että mitä kurjemmissa oloissa maan päällä elettiin, sitä antoisampi elämä odottaa maallisen vaelluksen jälkeen. Maallisia oloja ei tullut turhaan murehtia: onni ja autuus seuraisi tulevassa elämässä.

Valistusaika taas toi mukanaan uskon järjen voimaan ja luonnontieteellisen tiedon ensisijaisuuteen. Mm. englantilainen tieteenfilosofi Robert Bacon ja hänen aikalaisensa katsoivat inhimillisen hyvinvoinnin kehittämisen perutuvan tulevaisuudessa tiedon kasvuun.

Siirryttäessä lähemmäksi omaa aikaamme huomattava tapahtuma on reformistisen työväenliikkeen aseman vahvistuminen Pohjoismaissa 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Hyvinvointipohdintoihin tulee mukaan tasa-arvoideologian korostaminen, tulonjakokeskustelu ja vaatimus yhteiskunnallisen tasoituspolitiikan tarpeellisuudesta. Näitä ideoita aletaan soveltaa käytäntöön sosialidemokraattien päästessä osallistumaan hallitusvallan käyttöön, mikä tapahtuu laajamittaisemmin toisen maailmansodan jälkeen. Mainitusta aineellisia arvoja korostavasta hyvinvointikäsituksesta on tullut poliittista käytäntöä hallitseva dogmi. Näin pitkälle kehittynyt hyvinvointivaltio on soveltanut hyvinvointikäsitettä, joka perustuu tasa-arvoajatteluun ja yhteiskunnallisen jakopolitiikan korostamiseen.

Yhteiskuntapolitiikan perimmäiseksi tavoitteeksi asetetaan kansalaisten hyvinvoinnin edistäminen. Ongelmallista tässä yhteydessä on se, että käsitteellä ei ole ainoastaan historiallisesti vaihteleva sisältö vaan sen substantiaalinen sisältö on suuresti riippuvainen arvostuksista ja ideologisista katsomuksista. Yleisellä abstraktiotasolla kaikki voivat olla yksimielisiä, että yhteiskuntapolitiikan tavoite on pyrkimys hyvinvoinnin lisäämiseen. Mutta syvennyt-

täessä keinoja koskevaan keskusteluun tulevat erilaiset arvostukset ja ideologiset näkökannat selvästi julki. Poliittisin termein ilmastuna: se kansalaisten hyvinvointi, josta sekä kommunisti että koomuslainen ovat tavoitetasolla yksimielisiä, osoittautuu konkreettiselta sisällöltään kovin erilaiseksi, kun heiltä pyydetään yksityiskohtaista kuvausta sisällöstä ja siitä, minkälaisilla toimenpiteillä tähän yhteiskuntapolitiikan tavoitteeseen pyritään.

Hyvinvoinnin käsitteen historiallisen sisällön vaihtelun, arvotusten ja ideologioiden vaikutuksen lisäksi käsite saa erilaisen sisällön eri kulttuuripiireissä. Eteläeurooppalaisen, pohjoismaalaisen ja amerikkalaisen tapa hahmottaa hyvinvointinsa sisältö palautuu paljolti vallitseviin kulttuurisiin eroihin. Samalla tavalla vallitsevien kulttuuritraditioiden voimakkuudesta johtuen hyvinvoinnin käsitteen sisältö sattaa vaihdella saman kansakunnan väestöryhmien kesken, - selvimmin etnisten ryhmien välillä. Kulttuuriset tekijät selittävät sen, että hyvinvoinnin sisältö vaihtelee väestöryhmien välillä; Ideologiset tekijät taas selittävät erot eri yhteiskuntaluokkien välillä.

Parhaiten tämän hyvinvoinnin käsitteen moninaisen sisällön osoittaa mielestäni se, kuinka eri tieteenalat ovat yrittäneet hahmottaa käsitteen sisältöä ja luoda omaa hyvinvointiteoriaansa. Voidaan erottaa vähintäänkin talousteoreettinen, sosiologinen, psykologinen ja sosiaalipoliittinen tapa tarkastella hyvinvointia. Tämä lyhyt aate- ja teorialhistoriallinen hyvinvoinnin käsitteen exkurssi osoittanee sen, että käsite soveltuu erittäin huonosti käytettäväksi operatiivisessa yhteydessä, so yhteiskuntapolitiikan tavoitteena. Eli toimenpide, joka on ajateltu edistävän kaikkien kansalaisten hyvinvointia saattaa olla merkityksetön ja jopa kielteinen useimpien väestöryhmien hyvän elämän toteutumisen kannalta.

Hyvinvoinnin tutkimisen tietoteoreettinen ongelma

Edellä mainittu hyvinvoinnin käsitteen sisällöllinen moninaisuus on johtanut minut itseni tarkastelmaan ongelmaa tieto- ja tieteenteoreettisista lähtökohdista käsin. Oppikirjamääritelmän mukaisesti tietoteoria pohtii tiedon luonnetta, syntyä, rakennetta, tiedon saavuttamisen metodeja ja tiedon pätevyyttä. Tieteenteoria, joka on eräänlaista metatiedettä, sisältää tieteenalojen historiallisen kehityksen analyysin lisäksi tieteellisten tutkimusprojektien organisoimisen periaatteellisen tarkastelun. Näin tieteenteoriaan sisältyy eri tieteenalojen peruskäsitteiden, teoriamuodostuksen ja tutkimusmetodiikan kriittinen tarkastelu. Tietoteoreettinen ydinkysymys on: Kuinka todellisuudesta voidaan saada tietoa?

Olen yrittänyt kytkeä osin vaikeat filosofiset kysymykset elinolojen tutkimisen problematiikkaan. Tässä yhteydessä käsittelem eräitä konkreettisia ongelmia. Hyvinvoinnin käsitteeseen liittyvä tietoteoreettinen kysymys on seuraava: Mitä meidän täytyy nyky-yhteiskunnassa tietää ihmisten elämästä jotta voimme lausua käsityksemme heidän hyvinvoinnistaan ja miten saamme tämän selville ihmisten elämästä?

Myös Sten Johansson viittaa raportissaan "Mot en teori om social rapportering" tietoteoriaan. Hän tekee kuitenkin mielestäni ratkaisevan virheen, olettaessaan, että meillä on käytettävissä vain yksi tietoteoria. Suurilla filosofeilla ja eri tieteenalojen klassikoilla on melkein jokaisella julkilausuttu oma tietoteoriaansa. Näin meidän elinolojen ja hyvinvoinnin tutkimuksen parissa työskentelevien on oltava varovaisia, ettemme pyri monopolisoimaan yhtä tiedontuottamistapaa ainoaksi oikeaksi.

Elämänmuotojen tutkiminen - vaihtoehtoinen tapa hahmottaa kansalaisten jokapäiväistä elämää

Tanskassa on kehitymässä tutkimustraditio⁹, jonka puitteissa elämänmuodon käsitteen avulla on pyritty havainnollistamaan inhimillisen elämän moninaisuutta ja eri väestöryhmien elinolojen erilaisuutta.

Elämänmuotokäsitteessä lähtökohtana on ihmisen jokapäiväisen elämän kokonaisuus. Tämä rakenteellinen elämänmuotokäsite sisältää yhtäältä laadullisen kuvan ihmisen elämästä ja toisaalta toiminnallisen aspektin: miten ihmiset toimivat, muo muodostavat elämänsä ja luovat eliolojaan. Hyvinvointi käsitetään toimintamahdollisuuksien moninaisuutena. Tärkeää on saada kuva niistä yhteiskunnallisista rakenteista, joiden puitteissa ihmiset elävät. Rakenteiden ja toimintojen välillä vallitsee dialektinen suhde: Elinolot muodostuvat yhtäältä ihmistä ympäröivistä rakenteista ja toisaalta toimintojensa kautta ihmiset muovaavat rakenteita. Näin he luovat elämänsä ja elinolosuhteitaan.

Tämän ajattelutavan mukaan subjektiviteetti sitoo yhteen rakenteet ja toiminnot. Jotta saavutettaisiin syvällisempi ymmärrys subjektin toimintatavoista, tarvitaan subjektille lisämääreitä. Tärkeää on havaita, että toiminta on aina intentionaalista tavoitteellista. Tavoitteiden muodostamisessa arvot ovat tärkeitä mutta myös tavat ja kulttuuritraditiot ojaavat käyttäytymistä. Näin voidaan hahmottaa ihmisten käyttäytymistä jokapäiväisessä elämässä ja

9) Esim. Büchert.; Metoder.; Thomas Höjrup: Det glemte folk. Statens Byggeforskningsinstitut. Köpenhamn 1983.

löytää arkielämän keskeisiä piirteitä. Näiden yhdenmukaisten arkielämän rutiinien ja piirteiden pohjalta yksilöt voidaan yhdistää erilaisia elämänmuotoja toteuttaviksi ryhmiksi. Elämänmuoto on näin väestäryhmäsidonnainen analyttinen käsite erillään elämäntyylistä, joka on enemmän yksilöpsykologisesti suuntautunut käsite ja kuvaa yksittäisen henkilön tapaa elää elämäänsä.

Kyseisellä tutkimustavalla on juurensa sosiaaliantropologisessa teorialäsnäsiössä. Tanskalaiset puhuvat rakentellisesta elämänmuotokäsitteestä, jonka avulla katsotaan välttävän arvokonservatismista. Kun ihmisille annetaan oikeus omien arvojen pohjalta määrätä tavoiteltavissa oleva hyvä elämä ja sen mukaiset toiminnot, joudutaan helposti tilanteeseen, jossa ei tapahdu yhteiskunnallista kehitystä, kun valtaosa ihmisistä pitäytyy perinteisiin käyttäytymismalleihin ja toimintoihin. Esimerkiksi Ottar Broxin tutkimukset¹⁰ Pohjois-Norjan kalastajatalonpoikien perinteisen elämänmuodon ihannoinnista 1960-luvun loppupuolella oli suunnattu keskusjohtoisen aluepolitiikan elinkeinojen rakennemuutosta edistäviä toimenpiteitä vastaan. Broxia voi helposti kritisoida juuri arvokonservatismista.

Arvokonservatismi elämänmuototutkimuksen yhteydessä voidaan välttää, kun tiedostetaan, että yhteiskunnan rakenteellinen kehitys vaikuttaa myös arvojen muuttamiseen. Ja sitä kautta elämänmuotojen kehittymiseen, uusien syntymiseen ja eräiden kuihtumiseen. Näin rakenteellisen elämänmuotokäsitteen puitteissa korostetaan, että makroyhteiskunnalliset rakennemuutokset heijastuvat paikallistason rakenteisiin niitä muuttaen. Tämä elämän materiaallisten edellytysten ja toimintojen muuttuminen ei voi olla heijastumatta subjektiviteettiin, toimivaan ihmiseen, joka alkaa asettaa asioita uuteen tärkeysjärjestykseen. Puhutaan arvojen muuttamisesta.

Mitä tällaisella tutkimustavalla saadaan selville? Minkälaisia elämänmuotoja on olemassa? Eräissä seutusuunnitteluun liittyvissä elinolosuhdetutkimuksissa, joita Tanskassa on tehty löydettiin (1) elämänmuotoja, joiden muotoutumisen logiikka on jokseenkin itsenäistä ja omaehtoista. Tällaista tapaa elää edustavat maanviljelijöiden ja itsenäisten yrittäjien sekä muiden vapaiden ammattien harjoittajien elämänmuoto. Toiseksi (2) tehdastyöläisten elämä jäsenyyty selvästi teollisen tuotantovan asettamien vaatimusten mukaan. Toimihenkilöiden (3) elämän sujuminen määräytyy taas erilaisten vaikutteiden alaisina. Eräiden demografis-

10) ~~Ottar Brox~~ Ottar Brox: Centralbyråkraterna och glesbygden.

En sociologisk intensivstudie.

ten ryhmien elämä muodostaa myös selviä elämänmuoto-tyyppejä, kuten (4) yksinhuoltajaäidit, (5) nuoret ja (6) eläkeläiset. Näin on helppo käsittää, että erilaisten elämänmuotojen piirissä elävät ihmiset asettavat erilaiset tavoitteet tärkeiksi elämässään ja toimivat eri tavoilla jokapäiväisissä yhteyksissään.

Eri elämänmuotojen puitteissa elävien ryhmien tavoitteet saattavat olla ristiriitaisia keskenään. Tämä näkyy selvemmin makrotasolla erilaisten eturyhmien järjestäytymisenä.

Tällaisen ajattelutavan mukaisesti konfliktit tunnustetaan luonnolliseksi yhteiskuntaelämän osaksi, eikä lähdetä siitä harmonia-ajattelusta, joka on tyypillistä traditionaalisen hyvinvointi ja elinolosuhdetutkimuksen yhteiskuntakäsitykselle. Elämänmuotutkimuksessa päädytään siis erilaiseen yhteiskunta-teoriaan. Tutkimuksen perustana ei ole standardisoitu malliajattelu, jonka pohjalta kaikkien ihmisten elämää arvioitaisiin yhdenmukaisesta lähtökohdasta etukäteen valittujen elinolosuhdekomponenttien pohjalta, vaan itse kukin tutkittavista henkilöistä annetaan hahmottaa ja jäsentää oman elämänsä tärkeät asiat ja niiden väliset yhteydet.

Tiivistäen tutkimustyyppiä voi kuvata seuraavalla tavalla: Elämänmuotoanalyysissa kohderyhmänä on alueellisesti rajattu väestönosa. Tarkastelutaso on yleensä paikallis- tai kuntataso. Siinä päädytään konkreettisen yksilön elämän tutkimiseen, ei komponenttimallin pohjalta objektivoidun abstraktin yksilöllisen elämän tutkimiseen. "Elämisen maailman" rationaalisuus on perustana ihmisten toiminnoille. Tutkimustavan tietoteoreettinen periaate on erilaisten tiedon lajien yhdistäminen: Rakenteista saadaan tietoa esimerkiksi rekisterien avulla (paikalliset työmarkkinat ja tuotantoelämä, rakennettu fyysinen infrastruktuuri ja asutus, järjestöelämä, kulttuuri- ja poliittinen rakenne jne.). Nk. objektiivisista elinolosuhdeista (vertailukelpoisia eri väestöryhmien kesken) voidaan kerätä tietoa myös sosiaalitalastollisen tutkimustavan avulla. Tärkeää on kuitenkin subjektiviteetin ja sen eri puolien kartoittaminen.

Tietojen keruussa käytetty haastattelu on rakennettu reflektoidun, pohtivan haastattelun, periaateen varaan. Tietoja antava henkilö itse kuvaa relevantin toimintaympäristön ja sen tilanteen, jonka puitteissa hän toimii. Hän itse määrittelee elämän eri tekijöiden väliset yhteydet: mitkä ovat tärkeitä asioita ja miten elämä hahmottuu. Lisäksi haastattelussa pyritään saamaan tietoa prosessista: miten vallitsevaan tilanteeseen on tultu ja minkälaisien tavoitteiden pohjalta haastateltava haluaa muovata tulevaa elämäänsä.

Konkreettisten yhteiskuntasuunnittelutehtävien yhteydessä suoritettujen elämänuototyyppisten elinolosuhdetutkimuksissa on havaittu, että tällä tavalla voidaan tuottaa ns. operatiivista tietoa, jota on helppo soveltaa käytäntöön, koska voidaan konkreettisesti osoittaa, mitä ihmisryhmiä tieto koskee. Traditionaalisen sosiaalitilastollisen tutkimustyyppin tuottama tieto jää ulkokohtaiseksi; ensimmäisen asteen perustiedoksi, jota on vaikea käyttää, koska tilastoruuuden tieto kuvaa abstrakteja, todellisesta ympäristöstään irroitettuja, yksilöitä.

Tämäntyyppisen tutkimustoiminnan teoreettis-filosofiset perusteet löytyvät ns. realistisen tieteenfilosofian piiristä. Esimerkiksi Roy Bhaskar on esittänyt realistiselle todellisuuden kuvaukselle vaatimukseksi erilaisten tiedonhankintatapojen soveltamista ja tiedon lajien yhdistämistä, jolloin surveyllä tuotettu tieto on yksi monien joukossa.

Johtopäätökset

Alustukseni keskeinen johtopäätös on se, että valtakunnallisella survey-tutkimuksella voidaan tuottaa vain elinolosuhdetilastoa. Tieto on laadultaan "ensimmäisen asteen" perustietoutta ja sen pohjalta ei pitäisi tehdä pitkällemeneviä johtopäätöksiä kansalaisten hyvinvoinnista. Käsitykseni on, että survey-tutkimuksella saadaan selville vain eräitä hyvinvoinnin edellytyksiä.

Vastaukseni alussa esittämäni kysymykseen on se, että hyvinvointi I (yhteiskuntapolitiikan tavoite) ei voi olla sama kuin hyvinvointi II kansalaisten käsitys hyvästä elämästä, koska tämä vaihtelee niin suuresti eri väestöryhmien välillä. Talousteorian puolella Arrowin mahdollisuusasteoria on tämän osoittanut: yksilöllisistä preferensseistä ei voida loogisesti johtaa kollektiivin tavoitteita. Esimerkiksi kysyttäessä ihmisiltä missä he haluaisivat asua aggregoiduksi vastaukseksi saisimme ehkä "rivitalossa järven rannalla Senaatintorin laidassa Helsingin keskustassa". Vaikka Helsingin keskusta täyttaisikin nämä fyysiset vaatimukset, eivät kaikki ihmiset kuitenkaan mahtuisi sinne asumaan. Lisäksi aatehistoriallisesti ja filosofisesti on erittäin paljon perusteita sille, että hyvinvoinnin sisältä määriteltäisiin muutoin kuin lähtien yhteiskuntapolitiikan tavoitteista.

-
- 11) Roy Bhaskar: A realist theory of science. 1978;
The possibility of naturalism. A philosophical critique of the contemporary human sciences. 1979.

Lopuksi haluaisin mainita pari seikkaa kansallisten survey-tyyppisten elinolosuhdetutkimusten puolustukseksi. Voi kyllä ymmärtää, että tällaisten kansallisten tutkimusten suorittaminen on perusteltua, jotta voidaan seurata yhteiskuntakehitystä ns. objektiivisten elinolosuhdetutkimusten avulla kuvattuna. Kun tutkimuksia suoritetaan sopivin, 5-7 vuoden, väliajoin tuottavat ne mielenkiintoista sosiaalitilastollista, osin vertailukelpoista aikasarjapohjaista tietoutta, jolla on varmasti käyttöä yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen parissa.

Myös kansallisilla surveyillä tuotettu tieto voitaisiin saada mielenkiintoisemmaksi, jos raportoinnissa sovellettaisiin elämänmuototutkimuksen ideoita. Esimerkiksi elämänvaihe- ja -kaariajattelun osalta on teoreettista tietoutta systematisoitu eri tieteenalojen alueella (psykologia, gerontologia jne). Konkreettisten elämänmuotojen osalta havaitsimme, että eräät elämänmuodot perustuivat selvästi demografisiin ominaisuuksiin (nuorten, eläkeläisten ja yksinhuoltajaäitien eriytyneet elämänmuodot). Elinolosuhdetiedustelujen tulokset tulisi raportoida systemaattisemmin elämänvaihe-ajattelun pohjalta: tällöin saataisiin tilastollisin analyysin paremmin esille se, miten eri tekijät ihmiselämän eri vaiheissa ovat tärkeitä. Norjalainen tutkija Jon Ivar Elstad on tehnyt tämältyyppisiä kokeita Norjan vuoden 1983 elinolosuhdetiedustelun datan pohjalta¹². Hän on soveltanut samaa perusajatusta, joka on elämänmuototeorian pohjana, että eri tekijöiden (Elstadilla komponenttien) selitysvoima (tilastollinen korrelaatio) vaihtelee selvästi eri ikäryhmien (elämänvaiheet) osalta. Elstad ei vienyt analyysikoettaan niin pitkälle, että olisi syventänyt rakenteellista analyysia soveltamalla jatkoanalyysissa esim. ammattiryhmittäistä jaottelua.

Toistaiseksi kansallisten survey-tutkimusten tulosten pohjata on voitu selittää elinolosuhdekomponenttien väestöryhmittäisiä eroja ja vaihtelua kovin vähäisessä määrin. Kerätyistä valtavista empiirisistä aineistoista huolimatta ei ole voitu kehittää mitään yleistä hyvinvoinnin ja elinolosuhteiden muodostumisen teoriaa. Tämä on varmasti ollut pettymys tradition sisällä työskenteleville tutkijoille, jos saavutettuja tuloksia verrataan esim. niihin odotuksiin joita julkilausuttiin mm. II Pohjoismaisen sosiaalipoliittisten tutkijoiden kongressin yhteydessä 1970-luvun puolivälissä. Silloin katsottiin, että kun on luotu vertailukelpoisia aikasarjoja ja saadaan tutkimustuloksia paneelitutkimuksista, niin silloin

12) Jon Ivar Elstad: Levekårsammenhang og helhet.
INAS. Rapport 84:1, Oslo 1984.

voidaan paremmin selittää elinolosuhdekomponenttien välisiä yhteyksiä ja elinolojen muodostumien logiikkaa. Tulokset ovat kuitenkin osoittaneet, että suoritettaessa tilastollista analyysia koko aineiston tasolla korrelaatiolla ilmaisten eri komponenttien väliset selitysosuudet jäävät erittäin alhaisiksi.

Tieteenteoreettinen loppukommenttini on seuraavanlainen: Kansalaisten elinoloja koskeva tutkimustehtävä voidaan antaa ja määritellä eri tasoilla (Esimerkiksi makrotasolla kansallinen survey-tutkimus valtiollisena toimeksiantona; seutusuunnitteluun liittyvä läänin asukkaiden elinolosuhteiden kartoitus, jossa yleissurveyn ohella on mahdollista käyttää muita tiedonhankintatapoja erityisryhmien oloista; paikallistasolla elämänmuototyyppinen analyysi eri väestöryhmien omaehtoisten selviytymisen edistämiseksi tuotannollisten ja yhteiskunnallisten muutosten uhatessa kyseisten väestöryhmien elinehtoja). Vastaavasti tuotettava tieto voidaan määritellä erilaisista tiedonintresseistä käsin. Näin tutkimuksen tasosta ja tiedonintresseistä saadaan matriisi, jonka eri ruutuihin eri tieteenalojen relevantti hyvinvointia ja elinolosuhteiden muodostumista koskeva teoria-aines sijoittuu. Erityisesti tiedonintressi (mihin tarkoitukseen tietoa on ajateltu sovellettavan) sanelee tutkijan/tutkijaryhmän metodivalinnan. Näin kansallinen survey-tutkimus valtiollisena toimeksiantotutkimuksena jo per definition sijoittuu sosiaaliteknologisen tutkimustyyppin sisään. Sen suorittamistarkoituksena on parantaa eri viranomaisten kykyä ohjata kansalaisten elinolojen kehittymistä ja siten se luo pohjan hyvinvointivaltiollisille interventioille. Ruohonjuuritasolta lähtevä elämänmuotoanalyysillä on paljon paremmat mahdollisuudet tuottaa kyseisten ihmisryhmien kannalta operatiivista tietoa, jonka avulla ne itse voivat yrittää ohjata oman elämänsä kehittymistä ja toteuttaa tavoitteitaan muuttuvissa yhteiskunnallisissa oloissa. Kysymys on siis perustavanlaatuisista metodologisista valinnoista.

Edellinen sovellettuna Elo-86-projektin pyrkimyksiin tutkia eräiden erityisryhmien olosuhteita täytyisi koko tutkimusasetelma tältä osin muuttua. Rajatuista kohderyhmistä olisi tehtävä piloottitutkimuksia. Näin päästäisiin todellisuudesta käsin ja subjektiviteetin kautta tutkimaan esimerkiksi suomalaisen köyhän elämisen logiikkaa, joka on varmasti aivan erilainen "kaupunkimaisen", modernin köyhyyden kuin perinteisen "maalaisköyhyyden" osalta.

Selostus ELO 86:n pääpiirteistä

ELO86 on Tilastokeskuksen haastattelututkimus, jossa selvitetään väestön elinolosuhteita syksyllä 1986. Tässä yhteenvedossa selostetaan:

- Miksi tietoja kerätään
- Mitä tietoja kerätään
- Keneltä tietoja kerätään
- Tietojenkeruumenetelmät
- Tietosuojaus
- Laadittavat raportit

Vuoden 1986 elinolotutkimus on organisoitu Tilastokeskuksessa projektimuotoon. Projektin johtoryhmän puheenjohtajana toimii Heikki Salmi ja muina jäseninä Hilikka Vihavainen, Eeva-Liisa Ylälahti, Pentti Pietilä ja Harri Särkimäki. Projektin vetäjänä toimii Hannele Sauli, jäseninä Anja Ahola, Jussi Melkas, Riitta Salonen ja Ari Toikka (ATK). Sihteeri on Tuula Kuula.

1.

ELO86:n tavoitteet

eli miksi tietoa kerätään

ELO86 pyrki:

- 1) tarjoamaan aineistoa yhteiskuntaa koskevalle tutkimukselle
 - sekä akateemiselle että Tilastokeskuksen omalle tutkimukselle
- 2) antamaan tilastollista tietoperustaa yhteiskunnalliselle päätöksenteolle
 - julkiselle hallinnolle erityisesti sosiaalipoliitiikan alalla, mutta myös yksityiselle elinkeinotoiminnalle esim. palvelualoilla
- 3) tuomaan päätöksentekoa ohjaavaan julkiseen keskusteluun luotettavaa tilastoaineistoa koko väestön ja erityisesti huono-osaisten väestöryhmien elinoloista

- joukkotiedotusvälineille, kansalaisjärjestöille, poliitikoille ym.

Elinolotutkimuksen ydinsisältönä ovat perhe-, asunto-, terveys-, koulutus ja työllisyystiedot. Elinolotutkimuksen päätehtävä on kuvata suomalaisen hyvin- tai pahoinvointia kokonaisuutena. Tämä tarkoittaa sitä, että aineellisen elintason mittareiden rinnalla selvitetään myös elämisen laatua: ihmissuhteita ja koettua hyvinvointia. Kaikkien hyvinvoinnin osatekijöiden yhtäaikaisella mittauksella voidaan selvittää, miten nuo osatekijät vaikuttavat toisiinsa, kasautuvat tai ovat riippumattomia toisistaan.

EL086 pyrkii siis antamaan kokonaiskuvan hyvinvoinnista, mutta samalla siinä on kaksi erityistä kiinnostuksen kohdetta. Näistä ensimmäinen on 'huono-osaisuuden' ulottuvuuksien ja kasautumisen kartoittaminen. Tämä on tehty mahdolliseksi poimimalla koko väestöä edustavan otoksen rinnalle otos, jonka ajatellaan edustavan huono-osaisia. Toinen erityinen kiinnostuksen kohde on hyvinvoinnin 'epävirallisten' piirteiden kartoitus. Perinteisten hyvinvoinnin kuvaajien rinnalle pyritään keräämään tietoja epävirallisista avun ja sosiaalisen tuen verkostoista. Tällä tavoin yritetään saada tietoa mm. julkisten palvelujen käyttöön vaikuttavista tekijöistä aiempaa konkreettisemmassa muodossa.

2.

EL086:n otos

eli keneltä tietoa kerätään

EL086:n otos on 16 000 henkeä. Siinä on kaksi pääosaa, joita tiedonkeruuvaiheessa ei kuitenkaan voi erottaa toisistaan. 2 000 henkeä siitä edustaa toimeentuloturvan piirissä v. 1985 olleita ihmisiä.

Otoksesta 14 000 on ositettu lääneittäin siten, että kustakin läänistä (pl. Ahvenanmaa) on suunnitteen saman verran vastaajia. Tämä varmistaa tulosten edustavuuden lääneissä. Pääkaupunkiseudusta (Helsinki, Espoo, Vantaa ja Kauniainen) on tehty oma ositteensa, josta kerätään kunnittaisten tietojen saamiseksi muita ositteita suurempi aineisto. Pääkaupunkiseudun yhteistyövaltuuskunta rahoittaa noin kaksi kolmannesta pääkaupunkiseudulta kerättävästä aineistosta. Läänien otokset vaihtelevat 880 hengestä 1 140:een. Pääkaupunkiseudun otos on vastaavasti 3158 henkeä ja Ahvenanmaan 110 henkeä.

Otos on poimittu väestön keskusrekisteristä henkilöotoksena. Otoksen perusjoukko on yli 15-vuotias väestö lukuunottamatta ns. laitosväestöä ja ulkomailla asuvia.

Toimeentuloturvan piirissä olleita kuvaava otos on poimittu Sosiaalivaltiosiön tilastokäyttöön keräämästä aineistosta vuodelta 1985. Sosiaalivaltiosiön aineisto on tarkoitettu vain tilasto- ja tutkimuskäyttöön eikä sen sisältämiä sosiaalipalvelujen käyttöä koskevia tai muita tietoja käytetä ELO:ssa. Sosiaali- ja terveysministeriön luvalla aineistoa on saatu käyttää otoksen poimintaan siten, että aineistoon sisältyviä henkilötunnuksia on voitu poimia tarvittava määrä. Henkilötunnusten avulla on väestön keskusrekisteristä saatu otokseen kuuluvien henkilöiden nimet ja osoitteet. Tämä osaotos on tietosuojan vuoksi sekoitettu varsinaiseen otokseen.

3. Liitännäistutkimus

ELO86:n haastattelua käytetään myös pohjana Helsingin yliopiston vertailevan sosiologian tutkimusryhmän tutkimukseen kotona ansiotyötä tekevästä. Tutkimusta tekee VTK Minna Salmi. Tutkimus pyrkii selvittämään kotona tehtävän työn vaikutusta: 1) työajan ja vapaa-ajan rytmittymiseen ja määrään sekä 2) perhesuhteisiin ja perhe-elämään. Lisäksi pyritään selvittämään, miten kotona tehtävä ansiotyö liittyy miesten ja naisten erilaiseen yhteiskunnalliseen asemaan.

4. ELO86:n tietojen keruu menetelmä: haastattelu ja rekisterit

Pääosa ELO86:n tiedoista kerätään haastatteluin. Haastattelijoina toimivat Tilastokeskuksen vakinaiset haastattelijat, jotka ovat saaneet ELO86:tta koskevan erityiskoulutuksen (kirjekurssi ja päivän mittainen koulustilaisuus). Haastattelun keski-kesto on arviolta yksi tunti. Koska otos on henkilöotos, myös haastattelut ovat henkilökohtaisia. Sijaisvastaajien käyttö ei ole mahdollista. Haastattelutilanteet pyritään lisäksi järjestämään

kahdenkeskiksi, jottei muiden ihmisten vaikutusta vastauksiin esiintyisi. Haastattelija voi merkitä lomakkeelle osan haastateltavista tiedoista omien havaintojensa perusteella.

Haastattelujen lisäksi tietoja kerätään erillisellä kyselylomakkeella asumismenoista. Jos vastaaja ei suoralta kädeltä pysty ilmoittamaan kotitalouden asumismenojen suuruutta, haastattelija jättää hänelle lomakkeen, jonka tämä voi täyttää myöhemmin sen kotitalouden jäsenen kanssa, joka vastaa asumismenojen maksamisesta. Asumismenotietojen kerääminen on tutkimuksen tavoitteiden kannalta välttämätöntä - muodostavathan ne kovasti elämäntapaa säätelevän pakollisen erän kulutusmenoissa. Ei ole järkevää tutkia tulojen ja muiden elinolojen suhteita ilman tietoa asumismenoista.

Tutkimus saa tietoa myös eri rekistereistä. Otanta-tietoja poimittaessa otetaan Väestörekisterikeskukseen henkikirjoitusrekisteristä tiedot kohdehenkilön ja hänen asuntokuntansa muiden jäsenten syntymäajasta, sukupuolesta ja pääkielestä. VRK:n rakennus- ja huoneistorekisteristä poimitaan lisäksi kohdehenkilön asuntoa ja asuintaloa koskevia rakennetietoja (varustetaso, talotyyppi, lämmitystapa, rakentamis- tai peruskorjausaika).

Tärkein haastattelun ulkopuolinen tietolähde on verorekisteri, josta saadaan kohdehenkilöiden kotitalouden tulotiedot (palkka-, yrittäjä-, omaisuus-tulot, maksetut verot ja veronalaiset tulonsiirrot). Muiden kuin veronalaisten tulonsiirtojen selvittämiseen käytetään Kansaneläkelaitoksen (sairausvakuutuskorvaukset ja verottomat eläkkeet) ja Asuntohallituksen (asumistuki) tietoja.

Haastateltavan suorittamista tutkinnoista saadaan tiedot Tilastokeskuksen tutkintorekisteristä.

5. ELO86:n tietosisältö eli mitä tietoja kerätään

ELO86 tähtää sekä ajalliseen että kansainväliseen vertailuun. Ajallisen vertailun edellytyksenä on vuoden 1978 Elinolosuhdetiedustelun tärkeimpien kysymysten toistaminen. Kansainvälisen vertailun takaamiseksi ovat pohjoismaiset tilastovirastot sopineet joukon kysymyksiä, jotka muotoillaan

samalla tavalla Ruotsin, Norjan ja Suomen elinolo-
tutkimuksissa. Näiden lisäksi on tutkimuksessa
pyritty mahdollisimman laajasti ottamaan huomioon
vertailumahdollisuudet muihin tärkeisiin joko
tekeillä oleviin tai valmistuneisiin yhteiskunta-
tieteellisiin tutkimushankkeisiin.

Tutkimus suuntautuu tietosisällöltään perinteistä
enemmän hyvinvoinnin psykososiaalisten, terveyteen
ja ihmissuhteisiin liittyvien tekijöiden selvittä-
miseen. Näiden ajatellaan antavan aiempaa paremmat
mahdollisuudet myös huono-osaisuuden taustatekijöi-
den selvittämiseksi, mikä on tutkimuksen toinen oma
sisällöllinen painopiste.

ELO86:ssa kerätään tietoa seuraavista asiakokonai-
suuksista:

Kotitalouden rakenne ja sosioekonominen asema

- tietoja tarvitaan normaalien taustamuuttujien
rakentamiseksi, esim. sosioekonominen asema

Elinolojen viimeaikaiset kehitystapahtumat

- tietoja tarvitaan toisaalta tarkentamaan varsi-
naisen elinolokuvauksen tietoja (nykytilan arvioin-
ti olisi harhaanjohtava, mikäli äskettäin tapahtu-
neita suuria elinolojen muutoksia ei otettaisi
huomioon) ja toisaalta taustaksi terveydentilaa
kuvaaville tiedoille.

Lapsuuden kasvuolot

- tietoja tarvitaan taustaksi elinolutiedoille -
jos lähtökohtia ei tunneta, ei nykyisyyttäkään osa-
ta arvioida
- myös sosiaalisen liikkumisen selvittämiseen
tarvitaan näitä tietoja

Perhe

- epävirallisempien ja uusien perhemuotojen
yleisyydestä tarvitaan tietoja
- perhetilanne on sinänsä tärkeä hyvinvointitekijä
ja se voi myös selittää hyvinvoinnin muita tekijöi-
tä

Asuminen

- asuminen on hyvinvoinnin tärkeimpiä lohkoja
Suomessa
- asuinympäristöstä kerätään väestölaskentaan
verrattuna laajemmin tietoa

Vapaa-aika

- vapaa-aika on tärkeä hyvinvoinnin lohko, jonka
merkitys kasvaa jatkuvasti

Yhteiskunnallinen osallistuminen

- tärkeä edellytys muun hyvinvoinnin hankkimiselle

Sosiaaliset suhteet

- tärkeä osa yksilöllistä hyvinvointia
- aihepiiri varsin vaikeasti tulkittava, eikä suora-
- viivaisiin johtopäätöksiin pyritäkään

Epävirallinen ja julkinen apu

- julkisten palvelujen tarjonta on osa yhteiskunnan hyvinvointipolitiikkaa, sen arvioiminen tärkeää
- epävirallinen apu korvaa usein julkiset palvelut, apuverkostojen rikkoutuminen synnyttää helposti ennakoimatonta palvelusten kysyntää

Koulutus

- koulutus on osa hyvinvointia
- tällä kertaa mahdollisimman suppeasti kysytty, tiedot tarkoitettu lähinnä taustamuuttujiksi

Työ

- keskeisimpiä hyvinvoinnin lohkoja
- tällä kertaa suppeasti kartoitettu, tiedot tarkoitettu lähinnä työmarkkinakokemuksia kuvaaviksi taustamuuttujiksi

Terveys

- keskeisin hyvinvoinnin tuote
- käytössä tiivis ja testattu kysymysjoukko

Tulot ja varallisuus

- perinteinen elintaso, edelleen tärkeä
- haastattelussa suppeasti, koska suurin osa tiedoista saadaan rekisteristä

Hyvinvoinnin kokeminen

- myös ihmisten omat näkemykset ovat tärkeitä hyvinvoinnin arvioimisessa

Asumismenot

- keskeinen tulonkäyttöä rajoittava menoerä, jossa on suuria eroja maan sisällä.

6.

Tietosuoja eli kenelle tietoja voidaan antaa

Haastateltujen tietosuojan takaamiseksi otoksen eri osia ei tietojen keruuvaiheessa voida erottaa toisistaan. Näin esimerkiksi haastattelija ei pysty

tunnistamaan kumpaan otoksen osaan haastateltava kuuluu.

Aineiston tallennus ja muokkaus tapahtuu Tilastokeskuksessa eikä sitä luovuteta ulkopuolisille. Kaikki tutkimusaineiston kanssa tekemisiin joutuvat ovat vaitiolovelvollisia tutkimusaineiston tiedoista.

Aineistoa käytetään vain tilasto- ja tutkimustarkoituksiin. Yksilöitä koskevia selvityksiä ei aineistosta tehdä. Kaikki tutkimusaineistosta julkaistavat ja Tilastokeskuksen ulkopuolelle luovutettavat tiedot ovat tilastomuotoisia.

Yhteistyö Tilastokeskuksen sekä Pääkaupunkiseudun yhteistyövaltuuskunnan että Sosiaalivaltuuskunnan kanssa on järjestetty niin, että kumpikin palkkaa tutkijan työskentelemään Tilastokeskuksen tiloissa. Nämä tutkijat eivät pääse sellaisiin tietoihin käsiksi, joiden avulla yksilöt voitaisiin tunnistaa.

Tallennetusta tutkimusaineistosta poistetaan yksityisten henkilöiden tunnistamisen mahdollistavat tiedot 2 vuoden kuluessa haastattelujen päättymisestä. Mikäli yksilötasoisista aineistosta annetaan tutkimustarkoituksiin, aineistosta poistetaan kaikki sellaiset tiedot, joiden avulla yksilöiden tunnistaminen voisi olla mahdollista. Tutkijoille pyritään järjestämään työskentelytilat Tilastokeskuksessa, jolloin aineiston käytön valvonta on tehokkainta.

7. Miten aineistoa säilytetään tutkimuksen valmistuttua?

Haastattelulomakkeet, joissa siis ei ole tunnustietoja (ei koko nimeä eikä henkilötunnuksia), arkistoidaan Tilastokeskuksen arkistoon. Siellä niiden salassapitoa valvoo arkistonhoitaja.

Kohdelomakkeet, joissa haastateltavien henkilötunnukset, nimet ja osoitteet ovat, säilytetään haastattelutoimistossa aineiston käsittelyn ajan. Lomakkeet tuhoetaan kahden vuoden kuluttua aineiston keruun päättymisestä. Haastattelutoimisto valvoo, etteivät ulkopuoliset pääse lomakkeisiin käsiksi.

Magneettinauha, jossa taas ei ole henkilötunnuksia, nimiä eikä osoitteita, säilytetään Valtion Tietokonekeskuksen nauha-arkistossa. Nauhaan pääsee käsiksi vain Tilastokeskuksen nauha-arkiston pitäjä.

Arkistoitujen aineistojen käyttöä säätelevät samat salassapitosäädökset joita on selostettu edellä (kohdassa 1.5).

8.

Tutkimuksen tuotokset

Tilastokeskus julkaisee tutkimuksen tuloksista ainakin kaksi raporttia.

Toinen, ns. laatuseloste, esittää tutkimuksen yksinkertaisimmat tulokset ja erittelee mahdollisimman tarkkaan käytettyjen muuttujien merkityksen, sisällön, vertailukelpoisuuden ja luotettavuuden.

Toisessa raportissa pyritään syventämään tutkimusaineistosta tehtävää analyysia ja vastaamaan joihinkin painopistealueiden kannalta tärkeisiin ja yleisesti kiinnostaviin kysymyksiin. Tämä raportti on suunnattu yhteiskunnallisen keskustelun ja päätöksenteon virikkeeksi (vrt. tavoitteet 2 ja 3).

Raporttien lisäksi tutkimuksen tärkein tuotos on tutkimusaineisto. Tavoitteena on että sen syventävä analyysi jatkuu Tilastokeskuksen oman analyysin jälkeen.

Helsinki 1983. Vastion palnatuexcskus